

NOSIR FOZILOV ASARLARIDA ZAMON RUHI VA QAHRAMON TAQDIRI**O'tkir Abdunazarov**

O'zbekiston Respublikasi IIV Surhondaryo akademik litseyi "Tillarni o'rganish"
kafedrasida mudiri.

Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Tel:+99899 429 45 51. Utkirabdunazarov86@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.11496733>

Annotasiya. Ushbu maqolada mashhur adib Nosir Fozilovning qissa va hikoyalardagi qahramonlar hayoti, ular yashagan davr haqida kuzatishlar bayon etilgan.

Kalit so'zlar: Davr ruhi, zamon, qahramon, obraz, imlo, alifbo.

**THE SPIRIT OF THE TIME AND THE DESTINY OF THE HERO IN THE WORKS OF
NASIR FAZILOV**

Abstract. This article describes the life of the characters in the stories and stories of the famous writer Nasir Fazilov, observations about the period in which they lived.

Key words: Zeitgeist, time, hero, image, spelling, alphabet.

ДУХ ВРЕМЕНИ И СУДЬБА ГЕРОЯ В ПРОИЗВЕДЕНИЯХ НАСИРА ФАЗИЛОВА

Аннотация. В данной статье описывается жизнь героев повестей и повестей известного писателя Насира Фазилова, наблюдения о периоде, в котором они жили.

Ключевые слова: Дух времени, время, герой, образ, орфография, алфавит.

Har qanday jamiyatda ham adabiyot va san'at doimo inson ma'naviyatini bezovchi va belgilovchi mezon bo'lib kelgan. Shu bois ham adabiyotning barkamol avlod tarbiyasidagi o'rni beqiyosdir. Aslida, badiiy asarning hayotimizdagi benazir xizmati ham, uning bosh vazifalaridan biri ham ana shunda. Adabiyotni o'zining qismati deb bilgan haqiqiy yozuvchi va shoirlar barcha davr va zamonlarda ham inson va uning ma'naviy olamini tadqiq etishga, ko'ngil manzaralarini jimjimador bo'yoqlarsiz, samimiy va tabiiy holda chizishga intilganlar. Chunki ular yozgan har bir asari jamiyat taraqqiyotiga, inson kamoloti rivojiga muhim hissa bo'lib qo'shilishiga qattiq ishonganlar. Jahon adabiyotida bo'lgani kabi o'zbek adabiyotida ham chinakam iste'dodli qalam sohiblari, hassos yozuvchilar barcha davr va zamonlarda mo'l bo'lgan.

Bunday yozuvchilarimizning badiiy tafakkuri, o'tkir qalamidan yaralgan badiiy durdonalar milliy adabiyotimiz xazinasini boyitib xalqimizning bebaho mulkiga aylanmoqda. Ana shunday yozuvchilarimizdan biri, bolalar adabiyotida o'z hikoyalari va qissalari bilan tanilgan Nosir Fozilovdir. "Nosirning qissalari ko'ngillarimizning allaqayerida mudragan bolalik xotiralarimizni

uyg'otadi. Ko'ksimizga muzdek adir salqinini olib kelgandek bo'ladi. Yonbag'irlarda sudralgan poda ovozi eshitgandek, shu poda orqasidan ko'tarilgan chang to'zonlarni ko'rgandek bo'lasiz.

Guvala devor orqasidagi tandirdan ko'tarilgan ko'm-ko'k tutun bilan yangi yopilgan nonning omuxta hidi dimoqlaringizni qitiqlaydi. Yag'rinini oftob kuydirgan o'roqchining bug'doyzor o'rtasida qaddini g'oz tutib, qumg'ondan yaxna simirayotganini ko'rib siz ham tamshanasiz. Urush davri birdan ulg'aytirib qo'ygan qishloq bolasining o'ziga yopishib tushmagan salmoqli gaplarini eshitasiz, beixtiyor yuzingizga tabassum yuguradi". [1.3-4.]. Atoqli yozuvchimiz Said Ahmad tomonidan aytilayotgan bu e'tiroflar bejizga emas, albatta. Ularning mohiyatida yozuvchi bilgan, sinagan katta hayotiy asos yotibdi. Nosir Fozilov ijodining ko'plab qismida o'z bolaligida boshdan kechirgan urush va urushdan keyingi davr hayoti, o'ziga zamondosh bo'lgan odamlar hayoti oborazli tarzda yoritib beriladi. Asarlarining aksar qismida, jumladan "Qush qanoti bilan", "Saraton", "Tashvish" kabi qissalarida Vatan urushi davrida front ortidagi xalqning mashaqqatli turmush tarzi haqqoniy tasvirlanadi. Shu davrda yashagan insonlarning ruhiy holati, hayotga bo'lgan intilishlari, bu qissalarda yaratilgan o'smir yoshdagi bolalarning tirishqoqligi yu juvonmardliklari yosh o'quvchilarning diqqat e'tiborini tortadi.

Umuman olganda, badiiy adabiyotda yozuvchining mahoratiga baho beradigan bir qancha omillar mavjud bo'lib, ular orasida adibning obrazli fikrlashi hamda dunyoni qanday ko'z bilan qo'rishi, obraz yaratish mahorati alohida ahamiyat kasb etadi. Ijodkorning yaratgan asarlarida obrazlilik qanchalik chuqur bo'lsa, ularning badiiy qiymati ham shunchalik yuqori bo'ladi. Chunki har qanday obraz yaratishda yozuvchi o'zining borliqqa bo'lgan hissiy munosabatini ham namoyon etadi. Adibning bunday hissiy munosabati singdirilgan asar badiiylik mezonlarining nozik talablariga javob beradi hamda asarni o'qigan o'qirmanning uni tushinishi va yurakdan his qilishida muhim omil sanaladi. "Borliqni idrok etishni maqsad qilgan adabiyotning markazida inson obrazi turadi. Negaki, insonning o'zi borliqda shu mavqeni egallaydi. Shunday ekan, badiiy adabiyotning borliqni idrok etishida inson obrazining asosiy vosita bo'lishi ham tabiiy hol"[2.97.].

Shuni ham aytish kerakki, badiiy asar qahramoni haqida gap ketganda, uning individual xarakter xususiyatlarni belgilashda uning nutqi bilan ajralmas munosabat borligi barchaga ma'lum bo'lsa-da, ko'pgina ijodkorlar undagi ohangdorlikka ko'pda e'tibor berishavermaydi. Vaholanki, badiiy asarda qahramon nutqiga xos ohangdorlik ana shu munosabatni mutanosiblashtiradi.

Mutanosiblik obraz xarakter qilayotgan muhit, vaziyatni, obrazning o'zini yozuvchi aniq ko'ra olgandagina yuzaga chiqa oladi. Adib asarlarida Vatan urushi davrida o'zbek askarlarining, ziyolilar va ishchi dehqonlarning ko'rsatgan mardliklari va jonbozliklari, yosh va o'smir qahramonlarning fidoyilik bilan ko'rsatgan jonbozliklari o'quvchi qalbiga bir ajib jo'shqinlik baxsh etadi. Uning qissa va xikoyalarda qahramonlarning qiyin vaziyatlarga tushib qolganda

o'zini tuta bilishi, har qanday qiyinchiliklarni matonat bilan yengib o'tib nurli manzillarga intilishi, ezgulikka sadoqat tasviri orqali ma'naviy axloqiy jihatdan hayotiy xulosalarga kelish yozuvchi asarlarini tutashtirib turuvchi muhim nuqta sanaladi. Yozuvchining har bir yaratgan hikoya va qissalarida bolalik va o'smirlikning beg'ubor dunyosi xalq tarixi va taqdiri bilan bog'liq muhim muammolarning badiiy ifodasi sifatida niyati sof bo'lgan murg'ak qalblardan mustahkam o'rin egallagan. Adib yaratgan o'nlab kurashuvchan qahramonlar bolalarning o'ziga yaqin ko'rgan maslahatgo'yi va maslakdoshiga aylangan. Bizga ma'lumki, kattalar ishtirok etgan har qanday asar kattalarniki bo'lavermaganday, bolalarga atab yozilgan asarlar xam faqatgina bolalarga tegishli degani emas, adib asarlarida kattalar va bolalar hayoti chambarchas bog'langan tarzda ifoda etiladi. Tarixdan bizga ma'lumki, har bir davr o'zining turli voqealarga boyligi bilan ajralib turadi.

Nosir Fozilov asarlarida ham asosan o'zi ko'rgan va guvohi bo'lgan davrni va shu davr insonlarining ruhiyati, qalb kechinmalari hamda iztirobli onlariyu quvonchli damlarini xaqiqiy real tarzda ko'rsatib berganligini ta'kidlash zarur. Adibning asarlari real hayot voqealari asosida yaratilganligi uchun ham o'quvchi qalbiga hech qanday to'siqlarsiz qirib boradi. Ularda asardagi voqea hodisalar hamda qahramonlarga nisbatan ishonch tuyg'usini shakllantiradi. Yozuvchi hikoyalarida qaysi joy nomi tilga olinmasin, albatta o'sha joyning toponomik kelib chiqishi, xalqining tili, urf-odatlar, an'analari haqida batafsil to'xtalib o'tilgan. Jumladan, yozuvchi Odil

Yoqubov yuqoridagi fikrimizning isboti tariqasida quyidagilarni keltirib o'tadi: "Nosirning asarlarida Turkiston o'zbeklarining o'ziga xos tili, qiyofasi, urf-odatlar juda aniq sezilib turadikim, bu ham qo'lingizdagi kitobning fazilatiga fazilat qo'shadi. Nosir Fozilov badiiy ijodning eng qiyin sirlaridan biri - bitta-ikkita ibora bilan manzara yarata olish sirini biladi. "...Haydar ikkalamiz ikki eshakda shahardan qishloqqa qaytib ketayapmiz. Quyosh tikka ko'tarilib qolgan. Javzo. Ko'lankalarimiz issiqqa dosh berolmaganday borgan sari bag'rimizga tiqiladi..."

Eshaklar arava izi o'yib tashlagan chuqur yo'lda sap-sariq moy tuproqni bir maromda tap-tup bosib, yalqovgina qadam tashlaydi. Yo'l chetidagi shuvoq va yantoqlarning changdan rangi bilinmaydi, saratonda sarg'ayib zang bosgan simday qovjirab qolgan..." Bunday ravon chizilgan yorqin tasvirlar, ko'z oldingizga "lop" etib keladigan tiniq manzaralar kitobda kirgan har bir hikoya va qissada bor". [1.4.]. Nosir Fozilov asarlarining mazmuni, pafosi xamda ohangining xilma-xilligi diqqatga sazovor. Uning "Saron" qissasida To'ra bilan Kamolaning ilk muhabbat romantikasi orqali urush yillarining og'ir hayotida xalq jasoratini ifodalashni sezishimiz mumkin.

Ushbu qissa harbiy mavzuda bo'lib, front ichkarisidagi kishilar hayotini, maqsad va intilishlarini ko'rsatuvchi asarlar qatoridan o'rin egallagan. "Saron" qissasidagi yozuvchi yutug'ini, o'sha davr ruhini yarata olish, qishloq kishilarining umumlashma harakterini ishonarli tasvirlash belgilaydi. Asarda shu oddiy qishloq hayotidagi muhim belgilar topib-topib ko'rsatiladi,

tasvirlanayotgan hodisalarga o'quvchini ishontirishga harakat qilinadi" [3.71.]. Adibning "Qush qanoti bilan" qissasida shaxsga sig'inish davrining achinarli oqibatlari qalamga olinadi. Bu qissada atoqli o'zbek farzandi To'xtasin Jalolov qismati hikoya qilinadi. Albatta, bu hikoyada nasriy asarlarga xos kuchli drammatizm va publisistik ruhning uyg'unligi kuzatiladi. Yozuvchi asarlarida badiiy tasvirga quyuq sayqal beradi, har bir so'zni o'rni-o'rnida ishlatadi, maqsadni aniq ko'rsatadi, persanajlar nutqi o'z hatti harakatlariga mos tarzda ko'rsatadi, voqea va hodisalar bir-birini takrorlamaydi. Muhim jihati shundaki, yozuvchining, asar qahramonlarining, har bir personajning odamlarga aytadigan muhim gapi, o'zining mustaqil so'zi bor. "Yozuvchi asar qahramonlari boshdan kechirgan sarguzashtlarini shunchaki kichik kitobxonlarning ruhiyatiga mos qiziqarlilik talabi bilangina qalamga olmaydi, balki o'sha qiziqarlilik zaminida kichik kitobxonga aytish zarur deb o'ylagan ma'naviy axloqiy muammoga diqqatimizni qaratadi.

Muallif nutqidagi serjilo badiiy bo'yoqdor iboralar, kishini chuqur mulohazalarga chorlovchi tagdor qochirmalar adabiy qahramonlar nutqidagi individuallik bilan uyg'un ravishda adib asarlarining o'qishligiga xizmat qiladi". [4.322.]. Nosir Fozilov kichkintoylar adabiyotida yaratgan asarlari bilan o'zbek bolalar adabiyotida o'zining mustahkam o'rniga ega. Adibning asarlarini kuzatadigan bo'lsak, albatta, har bir hikoyalarida inosonni kamolga yetkazuvchi maskan bo'lmish maktab hayoti tasvirini va asar qahramonlarining o'qishga bo'lgan da'vati ko'rinishlarini kuzatishimiz mumkin. Ushbu ko'rinishlardan seziladiki, yosh o'quvchilarni kitob mutolaasi va bilim olishga targ'ib qilinayotganligini anglaymiz. Nosir Fozilov asarlarida xarakterlar ruhiyati bilan tabiat manzaralari va joylar tasvirining yonma-yon olib borish adabiyotda ko'p iste'foda etiladigan usul bo'lib, bu usul asardagi tabiat manzaralari va joylar tasviri qahramon ruhiyatini ochishga, qahramon kayfiyati esa joy yoki tabiat manzaralari tasvirini qabul qilishga xizmat qiladi. Ruhiyat va tabiat uyg'unligi muallif tomonidan o'ylab topilgan hodisa emas, balki ob'yektiv amal qiluvchi qonuniyatdir. Ana shuning uchun ham yozuvchi qissalarida ruhiyat va tabiat tasviri uyg'unligi qonuniyatiga amal qiladi. Adibning "Poliz oqshomi" hikoyasini oladigan bo'lsak bu yerda bir muxbir yigit dalada poliz maydoniga borishi xamda Hoji bobo bilan o'rtasida bo'lib o'tgan dialogi o'quvchi e'tiborini tortadi. Hikoyada qahramonlarning xatti-harakatida tabiiylik ko'zga tashlanadi. Hikoyani o'qir ekansiz, tabiatning shirin nafasini his qilgandek bo'lasiz.

Asardagi asosiy qahramonlargina emas, hatto epizodik personajlar ham xotirangizda qoladi. Chunki detallar orqali uning xarakteridagi o'ziga xos jihatlar oydinlashtiriladi. Yozuvchi inson va tabiat munosabati, umuman inson va tabiat taqdiri mushtarak ekanligini badiiy yo'sinda talqin etadi. "Bahor... Mayin shabada g'ir-g'ir esadi, sochlarimni yulqilaydi. Shaharda sal yalang yursang bas, shamollab qolasan, degan aqida bor. Men buni tamoman unutdim. Galstugimni bo'shatib, ko'krak tugmalarimni yechib, to'yib-to'yib nafas ola boshladim. Negadir qichqirgim,

ko'kragimni shamolga tutib huv anavi tepaliklar osha chopgim kelib ketdi...Tepa ustida tayog'iga suyanib podachi turibdi. Bolalar xotin-halaj sigirlarini o'sha yoqqa qarab haydab ketishayapdi.

Yerga go'yo guldor gilam to'shab qo'yilgan deysiz. Ko'm-ko'k maysa shudring qo'ngan mayin barglari bilan oyoqlaringni yalaydi. Chuchmomalar gullagan, uzoq-uzoqlardagi to'p-to'p qizil lolalar nazaringni tordadi..." [5.109.]. Tasvirlardan ko'rinib turibdiki, yozuvchi asarlarida tabiat va inson taqdiri mushtarakligining yangi bir qirrasini kashf etmoqda. Shu asosda turfa fe'l atvorli yangi obrazlar yaratadi. Ya'ni inson qalbiga yangi tomondan nazar tashlaydi. Inson va tabiat munosabati bahonasida muallif insondagi tabiiy tuyg'ularning sehrli kuchini ulug'laydi, inson qalbini asrash avaylash haqida o'y suradi, har qanday soxtalikka hayosizlikka qarshi isyon ko'taradi. Insonning inson va tabiat oldidagi burchi nimada ekanligi masalasini ilgari suradi.

REFERENCES

1. Nosir Fozilov zamondoshlari xotirasida. –T.: "Mashhur pres" 2019- y 3-4 b
2. Quronov.D Adabiyot nazaryasi asoslari. – T.:Navoiy universiteti, 2018- y 97-b
3. "G'ira-shira shomdan oppoq tongacha" – Toshkent: G'ofur G'ulom nashriyoti, 2017-y71-bet
4. S.Matjonov "Xolis nigoh, samimiy tasvir"Nosir Fozilov zamondoshlari
5. xotirasida. – Toshkent: "Mashhur pres" 2019 y 322-bet
6. N.Fozilov. Saylanma. 1–jild. – Toshkent: G'ofur G'ulom nashriyoti, 1982-y.109-b